

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.20.34>

Ковбас І. В.

*д.ю.н, доцент кафедри публічного права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
[https://orcid.org/
0000-0001-7039-1586](https://orcid.org/0000-0001-7039-1586)*

Коваль М. В.

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного
права, процесу та митної безпеки
Державного податкового університету
Міністерства фінансів України,
<https://orcid.org/0000-0002-4950-7107>*

Мороз С. С.

*адвокатка, кандидатка юридичних наук, керуюча партнерка Адвокатського об'єднання
«Юридична компанія «Діктум», <https://orcid.org/0009-0009-0499-3170>*

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМАЛІЗОВАНУ ФІКСАЦІЮ В ЗАКОНОДВСТВІ УКРАЇНИ ТЕРМІНУ «ДИСКРЕЦІЯ» ЯК ЯВИЩА, ЩО ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ У ПРОЦЕСІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ СУДОЧИНСТВА

Сутність проблеми полягає в тому, що використання явища «дискреції» в національному правовому полі пов'язано з різними підходами до його розумінням та його використанням в українській дійсності як в процесі публічного адміністрування, так і при здійсненні судочинства. Аналізуючи дане явища з використання різних джерел пізнання, автори роблять спробу його уніфікувати в доктринальному розумінні.

Метою даної наукової праці є дослідження авторами поняття «дискреції» як явища, що використовується в процесі здійснення публічного адміністрування та відправлення судочинства, а також його нормативно-правової фіксації в поточному законодавстві України.

В даній науковій роботі автори доходять висновку, що вони не є першопроходьцями дослідження даної проблеми. До них розвідкою проблеми «дискреції» займалися як науковці, так і практики у різних сферах юридич-

ної науки, зокрема це такі з них як А.Т. Бонер, Ю.В. Грачова, Ю.М. Грошевий, М.К. Закурін, В.С. Ковальський, В.С. Канцір, О.В. Капліна, М.В. Коваль, П.В. Куфтирев, О.А. Папкова, М.А. Погорецький, К.В. Пронін, М.Б. Рісний, О.І. Рарог, О.Я. Рогач, М.Д. Савенко, О.І. Сеньків, І.А. Тітко та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Дискреція» є словом французького походження, яке вперше, як зазначає О. Губська, було використане у 1705 році та має багато визначень. [2].

В. Колесник термін «дискреція» надає як такий, що походить від французького «*discretionnaire*» — залежний від власного розсуду), а це не що інше, як на його думку, таке, що відноситься до способу реалізації публічної влади, за яким відповідний суб'єкт публічного адміністрування (орган чи посадова, службова особа) застосовує надані йому в межах закону повноваження на влас-

ний розсуд вибрати один із передбачених в правовому приписі варіант передбаченого рішення, або приймати рішення без необхідності узгодження у будь-якій формі своїх дій з іншими суб'єктами. Проаналізувавши дане явище, він зазначає, що ці повноваження носять дискреційний характер [3, с. 141].

Аналізуючи різноманітні словниково-довідникові джерела, В. Колесник приходиться до думки, що слова «дискреція» як таке, з'явилося у вжитку вперше в 1705 році, з використанням німецького слова «diskretion» та польського «dyskrecja» [3].

Термін «дискреційні повноваження» в правовому просторі України бере свій початок з часів отримання незалежності нашої держави. Зокрема це пов'язано з використанням в адміністративно-правових джерелах положень Рекомендації № R (80) 2 Комітету Міністрів державам-членам стосовно реалізації адміністративними органами влади дискреційних повноважень» [4, с. 438-451].

Згідно з зазначеною Рекомендацією так зване **(м'яке право)**, «...термін «дискреційне повноваження» означає повноваження, яке адміністративний орган, приймаючи рішення, може здійснювати з повною свободою розсуду – тобто може обирати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найбільш відповідним за даних обставин.» [4, с. 439].

На протязі минулих років проблема «вільного розсуду», тобто «дискреція» привертала увагу як вітчизняних, так і зарубіжних учених, юристів і практиків, які по різному підходять до трактування самого терміну, його види, межі та сфери застосування.

Як відмічається О. Губською у світі є багато доктрин відносно застосування такого явища як «дискреція» та його меж. Більшість юристів дотримуються позиції, що «дискреція» в прийнятті рішень може бути не тільки у суб'єкта владних повноважень, але й у суду, який розглядає певні категорії справ, і що навіть цей перелік інституцій не є вичерпним [2].

Сучасний словник іншомовних слів «дискрецію» трактує як [латинське

dscretio] – розв'язання якогось-небудь питання на власний розсуд (йдеться мова про посадову, службову особу або державний орган) [5, с. 228].

Великий тлумачний словник сучасної української мови слово «**дискреційний**» трактує як той, що діє за власним розсудом. При цьому дане довідникове джерело зазначає, що «**дискреційна влада**» – це право глави держави, уряду, посадової, службової особи діяти в певних умовах на свій розсуд [6, с. 223].

Юридична енциклопедія наступним чином трактує поняття «дискреційна влада» (від французького «**dicretionnaire**» – залежний від власного розсуду – спосіб реалізації публічної (тобто з боку держави чи місцевого самоврядування) влади, за яким відповідний суб'єкт влади (орган чи посадова, службова особа) застосовує надані йому в межах закону повноваження на власний розсуд, без необхідності узгодження у будь-якій формі своїх дій з іншими суб'єктами. Ці повноваження називаються «дискреційними». Так, згідно Конституції України глава держави має право призначати окремих посадових осіб лише за згодою Верховної Ради України (контрасигнація), а інших посадових осіб без такої згоди («дискреційно», тобто без «контрасигнації»). Таку редакцію трактування словосполучення «**дискреційна влада**» надав в свій час В. Авер'янов [7, с. 195], який обґрунтовуючи своє судження по цьому питанню врахувавши положення Конституції України, в якій закріплено у ч.4. ст.106, що «...акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 цієї статті, скріплюють підписами Прем'єр-міністр України і міністр, відповідальний за акт та його виконання...»[8].

Аналіз поточного законодавства України зумовлює, що саме поняття «дискреції» (розсуду), яке вживається в повсякденних висловуваннях при обґрунтуванні вибору органом публічного адміністрування чи посадовою, службовою особою певного рішення на со-

годні поки що на рівні закону України як визначена дефініція не отримало.

В національному законодавстві дається наступна інтерпретація визначення такого сутнісного явища, як «дискреційні повноваження» – *це сукупність прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом, проектом нормативно-правового акта* [9].

«Власний розсуд» органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, теорія адміністративно-правової науки вказаний термін трактує як «адміністративний розсуд».

Згідно словника основних термінів сучасного адміністративного права, «адміністративний розсуд» – це визначені нормами адміністративного права межі щодо можливої адміністративної діяльності суб'єкта публічної адміністрації під час забезпечення прав, свобод та законних інтересів приватних осіб, а також публічного інтересу суспільства [10, с. 426].

Передбачене для суб'єкту публічного адміністрування право самостійного вибору варіанту поведінки ним при прийнятті рішення зумовлено наслідками застосування правової норми найбільш суттєво проявляється через інститут адміністративного або «вільного розсуду», якій застосовується тоді, коли правова норма, не встановлюючи конкретного варіанта дій, наділяє суб'єкта публічного адміністрування певним ступенем «свободи» у вирішенні конкретної адміністративної справи й у ухваленні відповідного рішення, тобто це означає передбачену можливість вибору меж, установлених адміністративно-правовими нормами.

Адміністративно-правові приписи визначаючи цілі, завдання, компетенцію суб'єктів публічного адміністрування, щодо вирішення передбачених ситуацій не завжди конкретно регулюють змісту самого рішення, а надають органу публічного адміністрування, посадовій, службовій особі можливість самим вирішувати, чи є в тому чи іншому конкретному випадку обставини, з використанням яких можна вчиняти передбачені правовою нормою діяння.

Враховуючи динамічний характер виконавчо-розпорядчої діяльності, її об'ємність та багатогранність, а також потребу в оперативному впливу на різні ситуаційні явища, що виникають в життєдіяльності особистості, суспільства і держави та іноді вимагають більш вільнішого простору в правовому регулюванні дозволеної поведінки при можливих варіантах їх вирішення для отримання позитивних наслідків. Отже у процесі реалізації розглядаємого положення, та з огляду на нього у правозастосовній діяльності суб'єктів публічного адміністрування більш предметніше застосовуються засадничі правові приписи, як-то норми-принципи або ж норми-цілі. У зазначених правових нормах, як правило, приписи держави не конкретизовані, а носять оціночний характер [11, с. 188].

В теорії адміністративного права ступінь визначеності адміністративно-правової норми зумовлює застосування такого явища яким є «адміністративний розсуду». В підручниках по адміністративному праву до видів адміністративного розсуду відносять такі його види як: а) адміністративний розсуд першого виду; б) адміністративний розсуд другого виду; в) адміністративний розсуд третього виду [12, с. 261-262].

В підручнику «Адміністративне право України» за редакцією Т. Коломоєць названи такі види адміністративного розсуду, зокрема це: а) адміністративний розсуд імперативного типу; б) адміністративний розсуд диспозитивного типу; б) адміністративний розсуд інтерпретаційного типу [13, с. 131].

Адміністративний розсуд у діяльності суб'єктів публічної адміністрації може носити дискреційний характер, це в тому випадку, коли вони не передбачають обов'язків органу публічного адміністрування, посадової або службової особи узгоджувати в будь-якій формі свої рішення з будь-яким іншим суб'єктом.

Наділяючи орган публічного адміністрування, посадову або службову особу такими повноваженнями, законодавець вживає дієслово «може». Отже, коли в правовій нормі є правовий припис, що особа може отримати якесь благо, і суб'єкти публічного адміністрування мають право це вирішити, то таке положення вказує на можливість застосування адміністративного розсуду.

Дискреційні повноваження є частиною владних повноважень, тому їх наявність є однією із специфічних ознак органу публічного адміністрування, посадової, службової особи.

При виникненні відповідних обставин орган публічного адміністрування, посадова, службова особа, маючи відповідні права, зобов'язаний їх реалізувати.

Дискреційні повноваження щодо самостійкої оцінки ситуації, вибору правомірного варіанту її розгляду та прийняття рішення (вчинення дій) характеризуються як правообов'язок, оскільки права надаються органу публічного адміністрування, посадовий, службовий особи для обов'язкової їх реалізації.

Правообов'язок органу публічного адміністрування, посадової, службової особи відносно реалізації дискреційних повноважень за певних обставин є способом виконання покладених на них функцій і завдань.

Досліджуючи проблему закріплення в законі України терміну «дискреційне повноваження», слід зазначити, що цей термін передбачений в редакції прийнятого Верховною Радою України 13 грудня 2022 року за № 2849-IX Законі України «Про адміністративну процедуру», якій підписаний Президентом України В. Зеленським, але вступ його в дію відтерміновано до 01 січня 2024 року[1].

В зазначеному Законі України у статті 2. «**Визначення термінів**», поряд з іншими наведеними термінами, вживаються в такому значенні і термін: «...пункт 7) **дискреційне повноваження** – повноваження, надане адміністративному органу законом, обирати один із можливих варіантів рішення відповідно до закону та мети, з якою таке повноваження надано...»[1].

Як на нашу думку, термін у п. 7 Закону «... «**дискреційне повноваження**» не досить предметно відображає його сутність і потребує редакційної корекції. Він може звучати наступним чином: «...пункт 7) **дискреційне повноваження** – повноваження, надане адміністративному органу законом, згідно якого уповноважений адміністративний орган вправі обирати один із можливих варіантів передбаченого в законі рішення чи прийняти рішення, без погодження з іншими суб'єктами відповідно до мети та завдання для чого таке повноваження надано...»[1].

Слід позитивно віднестись до запропонованих в Законі редакційно викладених положень, які зафіксовані:

а) у ... пункті 1) статті 2 цього Закону, що надає таку редакцію терміну **адміністративний орган**. Таким органом національний законодавець вважає **орган виконавчої влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, їх посадова особа, інший суб'єкт, який відповідно до закону уповноважений здійснювати функції публічної адміністрації**;

б) в статті 6. «Законність» відносно пункту **три**, який вбачає, що «...здійснення адміністративним органом **дискреційного повноваження** вважається законним у разі дотримання таких умов:

1) дискреційне повноваження передбачено законом;

2) дискреційне повноваження здійснюється у межах та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законом;

3) правомірний вибір здійснено адміністративним органом для досягнення мети, з якою

йому надано дискреційне повноваження, і відповідає принципам адміністративної процедури, визначеним цим Законом;

4) вибір рішення адміністративного органу здійснюється без відступлення від попередніх рішень, прийнятих тим самим адміністративним органом в однакових чи подібних справах, крім обґрунтованих випадків...»[1].

Суттєвий зиск для судів має пункт четвертий цієї статті Закону, якій зафіксував положення про те, що «...висновки про застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх адміністративних органів, які застосовують у своїй діяльності нормативно – правовий акт, що містить відповідну норму права...»[1]. Це законодавчо зафіксоване положення в якій-то міри задовільнило запит судів для визначення критеріїв, що надають підстави застосування судами дискреційне повноваження. На цю проблему вказували у своїх працях В. Бевзенко, Г. Панова[14], О. Губська[1] та інші. Вони звертали увагу на те, що при аналізі судової практики судді досить часто посилаються на Додаток до Рекомендації № Р(80)2 Комітету Міністрів Ради Європи, в якому визначено поняття «дискреційного повноваження», тобто – повноваження, що його адміністративний орган влади, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду, це коли такий орган може обрати з кількох юридично допустимих рішень таке з них, яке він вважає кращим за певних обставин [4, с. 439-441].

Отже до цього законодавчо не врегульованим залишається питання встановлення ступеню свободи органів державної влади у ході здійснення владних повноважень, а також визначення меж судового розсуду під час розгляду справи. Якими нормативними актами необхідно при цьому керуватися суддям та які акти законодавства застосовувати.

Як зазначає О. Губська судова практика та доктринальна адміністративно-процесуальна наука зайняли дві позиції щодо вирішення питання змісту (меж) правової пере-

вірки судами адміністративних актів, виданих у межах вільного розсуду. Вони відрізняються обсягом судового контролю за реалізацією дискреції адміністративних органів[2].

У першій групі правових систем діє принцип повного судового контролю.

Друга група держав визнає досить широку адміністративну гнучкість як на рівні фактів, так і на рівні юридичних наслідків, дотримуючись основного принципу: як правило, суддя не замінює і не повинен замінювати адміністративний орган. Це підхід передусім спрямований на об'єктивний судовий перегляд і тому застосовується в системах, які зосереджуються на об'єктивному юридичному аналізі (на противагу судовому перегляду на основі суб'єктивних прав [2].

Необхідно відмітити, що в Україні суди мають право перевіряти лише правомірність дій державної влади, але доцільність її рішень не підпадає під судову перевірку.

Чітких меж втручання суду у розсуд суб'єкта владних повноважень нормативні – правові акти, в тому числі і Кодекс адміністративного судочинства України, не встановлюють, а ці межі визначаються судом самостійно.

Так, зокрема, суд має врахувати засади судочинства, а також приписи норм матеріального і процесуального права, обставини справи, позовні вимоги та обґрунтування позову, адміністративно-правовий статус відповідача і його повноваження, позицію відповідача, моральні принципи та інші чинники. Суд має керуватися принципом верховенства права. У разі відсутності закону він застосовує аналогію закону або аналогію права.

11 квітня 2018 року Верховним Судом України було оприлюднено «Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією» [15].

В «Науковому висновку» акцентується увага, що «дискреційне повноваження» може торкатись вибору діяти чи бездіяти, причому якщо діяти то слід шукати вибор варіанта рішення чи дії серед варіантів, що прямо або

опосередковано закріплені в законі. Важливою ознакою такого вибору є те, що він здійснюється без необхідності узгодження з кимось обраного варіанта.

Висновок. З врахуванням викладеного слід зазначити, що Український законодавець приймаючи законодавчі акти невинно підтвер-

джує європейське прагнення Українського народу до незворотності європейського та євроатлантичного курсу України на побудову нею суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, **правової держави**, яка сповідує європейські цінності та стандарти в життєдіяльності особистості, суспільства та держави.

Анотація

В науковій статті автори досліджують процедуру використання у процесі здійснення публічного адміністрування та при вчиненні судочинства в національному просторі такого явища як «дискреція» органами виконавчої влади, інституціями місцевого самоврядування, а також суб'єктами делегованих повноважень під час відправлення ними переданих їм, згідно законодавства України, функцій виконавчої влади. Для цього авторами в роботі досліджується етимологія поняття терміну «дискреція», аналізуються думки науковців відносно походження, самого слова, його сутності та змісту, підходів до його використання в процесі здійснення публічного адміністрування, а також при відправленні судочинства в Україні.

У статті з використанням словниково – довідникових джерел розкривається проблематика дискреційної компетенції органів виконавчої влади, інституцій місцевого самоврядування, а так же суб'єктів делегованих повноважень під час відправлення ними переданих їм, згідно законодавства України, функцій виконавчої влади.

В дослідженні даної проблеми, автори акцентують увагу на варіантах «адміністративного розсуду», згідно виникнення яких в діяльності органів виконавчої влади, інституціях місцевого самоврядування, а також у суб'єктів делегованих повноважень, під час відправлення ними переданих їм, згідно законодавства України, функцій виконавчої влади, вони вправи застосувати «вільний вибір».

З'ясовано, що дискреційні повноваження входять як складові елементи у дискреційну компетенцію, яка реалізовується через дискреційну владу. Виявлення теоретичних та методологічних розробок щодо розкриття такої схеми дало можливість обґрунтувати сутність дискреційних повноважень, яка розкривається у спосіб їх закріплення в оціночних поняттях, відносно визначеній правовій нормі, альтернативній нормі, нормі із невизначеною гіпотезою.

У статті проаналізовані окремі новели Закону України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX «Про адміністративну процедуру», документ 2073-IX, поточна редакція від 31.03.2023, який набере чинності з 01 січня 2024 року, підстава – 2849-IX [1].

Автори в науковій статті акцентували увагу на пункті 7 ст. 2 Закону України «Про адміністративну процедуру» щодо редакції терміну «дискреційне повноваження» якій, на їх думку, не досить предметно відображає сутність досліджуємого явища, а тому потребує редакційної корекції. Цей термін може бути редакційно викладений наступним чином: «...дискреційне повноваження – повноваження, надане адміністративному органу законом, згідно якого уповноважений адміністративний орган вправі обирати один із можливих варіантів передбаченого в законі рішення чи прийняти рішення, без погодження з іншими суб'єктами відповідно до мети та завдання для чого таке повноваження надано...» і далі по тексту[1].

Ключові слова: публічне адміністрування, здійснення судочинства, дискреція, дискреційні повноваження, «вільний розсуд», адміністративний розсуд, види адміністративного розсуду, адміністративна процедура.

Kovbas I. V., Koval M. V., Moroz S. S. On the question of formalized fixation in the legislation of Ukraine of the term «discretion» as a phenomenon applied in the process of public administration and in the performance of judicial jurisdiction

In the scientific article, the authors investigate the procedure for the use of such phenomena as «discretion» in the process of public administration and in the execution of judicial proceedings in the national space by the bodies of executive power, local self-government institutions, as well as by subjects of delegated powers during the dispatch of powers transferred to them by them, in accordance with the legislation of Ukraine, functions of executive power. For this, the authors study the etymology of the term «discretion», analyze the opinions of scientists regarding the origin, the word itself, its essence and content, approaches to its use in the process of public administration, as well as when issuing legal proceedings in Ukraine.

The article also, with the use of dictionary and reference sources, reveals the issue of discretionary competence of executive power bodies, local self-government institutions, as well as subjects of delegated powers during the performance of executive power functions transferred to them, according to the legislation of Ukraine. In the study of this problem, the authors emphasize the variants of «administrative discretion», according to which they arise in the activities of executive authorities, local self-government institutions, as well as in the subjects of delegated powers, during the performance of executive functions transferred to them, according to the legislation of Ukraine authorities, they exercise «free choice».

It was found that discretionary powers are part of discretionary competence, which is implemented through discretionary power.

The discovery of theoretical and methodological developments regarding the disclosure of such a scheme made it possible to substantiate the essence of discretionary powers, which is disclosed in the way of their consolidation in evaluative concepts, relative to a defined norm, an alternative norm, a norm with an undefined hypothesis.

The article analyzes individual amendments to the Law of Ukraine dated February 17, 2022 No. 2073-IX «On Administrative Procedure», document 2073-IX, current version dated March 31, 2023, which enters into force on January 1, 2024, basis – 2849-IX [1].

In the scientific article, the authors emphasized point 7 of Art. 2 of the Law of Ukraine «On Administrative Procedure» regarding the wording of the term «discretionary authority», which, in their opinion, does not adequately reflect its essence and therefore needs editorial correction. It may sound as follows: «...discretionary authority – the authority granted to an administrative body by law, according to which the authorized administrative body has the right to choose one of the possible options of the decision provided for in the law or to make a decision, without agreement with other subjects in accordance with the purpose and task for why such authority was given...» and further on in the text.

Key words: public administration, administration of justice, discretion, discretionary powers, «free discretion», administrative discretion, types of administrative discretion, administrative procedures

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру: Закону України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX, документ 2073-IX, поточна редакція від 31.03.2023, набирає чинності з 01 січня 2024 року, підстава – 2849-IX [1].
2. Губська О.А. Дискреція та її межі: що говорить про це національне та міжнародне законодавство / Судова-юридична газета від 14 грудня 2020 року URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/187673-diskretyiya-ta-yiyi-mezhi-scho-govorit-pro-tse-natsionalne-ta-mizhnarodne-zakonodavstvo> . Звернення 01.06. 2023 року.

3. Колесник В. А. Дискреційні повноваження органів державної влади як предмет розгляду публічно-правових спорів. Інвестиції: практика та досвід № 5—6/2020, с. 141 -146
4. Рекомендація № R (80) 2 Комітету Міністрів державам-членам стосовно реалізації адміністративними органами влади дискреційних повноважень, прийнята Комітетом Міністрів 11 березня 1980 року на 316-й нараді заступників міністрів /Основи адміністративного судочинства та адміністративного права / Навч. посіб. / за заг. ред. Куйбіди Р.О., Шишкіна В.І. К.: Старій світ, 2006. 576 с.
5. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. К.: Довіра, 2006, 789 с. (словники України).
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусол. К.: Ірпінь ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
7. Юридична енциклопедія: в 6 т. /Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голов. редкол.) та ін. К.: «Укр. енциклопедія, 1998, Т.2: Д-Й. 1999. 774 с.
8. Конституція України, документ 254к/96-ВР, чинний, редакція від 01січня 2020 року / *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141, частина четверта статті 106 в редакції Законів № 742-VII від 21.02.2014 року, № 1401-VIII від 02.06.2016 року, звернення 01.06. 2023 року.
9. Пункт 1.6. наказу Міністерства юстиції України від 24.04.2017 №1395/5 Про затвердження «Методології проведення антикорупційної експертизи». / Ліга закон URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS29196?ed=2017_04_24.
10. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
11. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
12. Адміністративне право України. Академічний курс: Підручник .: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 592 с.
13. Адміністративне право України: Підручник. – Вид. 2, змін. і доп. / За заг. ред. Т.О, Коломоєць. К.: Істина. 2012. 528 с.
14. Бевзенко В. М., Панова Г.В. Сутність та підстави втручання адміністративного суду у розсуд суб'єкта публічної адміністрації». К.: «Видавництво Дакор». 2018. 232 с.
15. «Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією». URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/naukovi_visnovki/nauk_visnovok_01_03_2018.